

بِسْمِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Fecr Yayınları: 199

Bir Türk Dostu ve Mevlâna Hayranı
MUHAMMED İKBAL

Doç. Dr. Cevdet Kılıç

© FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
(Sertifika no: 13178)

Mizanpaj / Kapak

CİNAS GRAFİK

Baskı / Cilt

SAGE Yayıncılık Rek. Mat. San. Tic. Ltd. Şti.

Kazım Karabekir Caddesi Kültür Çarşısı No:7 / 101-102

İskitler – Ankara Tel: 0 312. 341 00 02

(Sertifika no: 14721)

1. Baskı: Haziran 2014

ISBN: 978-605-5482-71-8

FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.

Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1 Ulus-Altındağ/ANKARA

Tel: (0312) 310 08 60 (pbx) - Fax: (0312) 311 47 89

Web: www.fcr.com.tr • e-mail: fcr@fcr.com.tr

Bir Türk Dostu ve Mevlâna Hayranı
Muhammed İkbâl

Doç. Dr. Cevdet KILIÇ

Ankara 2014

Cevdet KILIÇ

1971 Artvin/Şavşat/Demirci köyü doğumlu. İlköğrenimini köyünde, Ortaokul ve Lise öğrenimini Rize’de, Yüksek öğrenimini Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde bitirdi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Yüksek Lisans ve Doktora öğrenimini tamamladı. Yüksek Lisans ve Doktora öğrenimi esnasında Ankara’nın değişik okullarında Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenliği ve müdür yardımcılığı yaptı. Doktorasını bitirdikten sonra bir süre M.E.B. Talim ve Terbiye Kurulu’nda çalıştı. 1999’da Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslâm Felsefesi Anabilim dalında öğretim üyesi oldu. 2010 yılında Doçent olduktan sonra Ondokuz Mayıs Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümüne atandı. Halen aynı bölümde bölüm başkanı olarak görev yapmaktadır.

İslâm Felsefesi alanıyla ilgili yaptığı akademik çalışmaları ve çevirilerinin yanı sıra, Felsefe Tarihi, Ahlâk Felsefesi, Tasavvuf Felsefesi ve Osmanlı Düşüncesi üzerine yayımlanmış makaleleri bulunmaktadır. Ayrıca çalışma alanıyla ilgili radyo ve tv programlarına konuşmacı olarak katılmış, ulusal ve uluslararası panel, konferans ve sempozyumlarda tebliğler sunmuştur.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	9
GİRİŞ.....	17

MUHAMMED İKBAL'İN HAYATI, ESERLERİ

ve ŞAHSİYETİ.....	17
A. HAYATI	17
B. ESERLERİ	24
1. Mensur Eserler.....	25
2. Manzum Eserler	28
C. ŞAHSİYETİ	34
1. Allah ve Peygamber İnancı	36
2. Kur'ân-ı Kerim.....	36
3. Aşk ve Vecd'in İrfani Boyutları.....	37
4. Sükûneti Sevmeyen Hareketli ve Mücadeleci Ruhu	39
5. Hür ve Bağımsız Yaşamayı Arzulaması	40
6. İktbal'in Şahsiyetini Etkileyen Mütefekkirlere.....	41

BİRİNCİ BÖLÜM

İKBAL'İN YAŞADIĞI DÖNEMDE İSLÂM DÜNYASI.....	43
A. İSLAM DÜNYASININ GENEL DURUMU.....	43
1. Hindistan Bölgesinin Sosyal ve Siyasal Yapısı	43
2. XX. Yüzyılın Başlarında Dünya Müslümanlarının Durumu.....	48
3. İktbal'e Göre Müslümanların Çöküşlerinin Sebepleri.....	51
a. Müslümanların Maneviyatlarında Meydana Gelen Bozulmalar.....	58
b. Tekkelerin ve Medreselerin Toplumdaki Fonksiyonunu Kaybetmesi	59
c. Eğitimdeki Bozuklukların Gençliğe Yansımaları	61
d. Müslümanların ve Din Adamlarının Dinlerinden Verdikleri Taviz.....	62
e. Müslümanların Zühd ve Takva'nın Gerçek Zenginlik Olduğunu Unutmaları	63

f. Dinî Birliğin Bozulması, Irk Çatışmalarının ve Toprak Savaşlarının Ortaya Çıkması.....	64
g. Müslümanların Aşırı Maddiyat Hırsına Kapılmaları ve Bencillik Hastalığına Düşmeleri	64
h. Müslümanların İslâm'ın, Ruhuna Yabancılaşmaları ve Batıya Özentinin Müslümanların Hayat Tarzı Haline Gelmesi.....	65
B. MEVLÂNA VE İKBAL.....	66
C. MUHAMMED İKBAL ve MEHMET AKİF	74
D. İKBAL'İN TÜRKİYE'YE İLGİSİ ve SEVGİSİ.....	76

İKİNCİ BÖLÜM

MUHAMMED İKBAL'DE FELSEFİ DÜŞÜNCE	81
A. GENEL OLARAK FELSEFE.....	81
B. FELSEFE ve DİN İLİŞKİSİ.....	84
C. VARLIK DÜŞÜNCESİ.....	87
VARLIĞIN ÖZELLİKLERİ.....	98
a. Kendini Ortaya Koyma Arzusu	98
b. Tabiatın Gereğini Yapma	99
c. Hareket ve Yeniden Şekillenme.....	99
d. Varlığın Devam Etmesi	100
e. Sürekli Akış	100
e. Ahlâkî Kemâl Kazanma.....	101
D. ZAMAN ve MEKÂN.....	101
E. BİLGİ FELSEFESİ.....	108
F. NÜBÜVVET.....	112

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İKBAL'İN TASAVVUFÎ DÜŞÜNCELERİ	117
A. GENEL OLARAK TASAVVUF	117
B. İKBAL'İN TENKİT ETTİĞİ TASAVVUF DÜŞÜNCESİ.....	122
C. İNSANLIĞIN RUHÎ BİR İNKİLÂBİ OLARAK TASAVVUF	125
1. Manevi Yükselişin Merhaleleri.....	127
a. Kendi Şuuru	127
b. Diğerlerinin Şuuru	127
c. Zat-ı Hakk'ın Şuuru	127
2. Manevi Tecrübenin Özellikleri	128

3. Manevi Yükselişin Şartları.....	128
a. Helâl Lokma	128
b. İmanı Tatbikat Haline Getirmek	129
c. Gönül Sahibi Olmak	129
d- Seher Vakitlerine Önem Vermek	129
e. Çok Ağlamak	130
f. Fakr	130
g. Mürşide Bağlılık	132
D. İNSAN ve İNSAN-I KÂMİL	134
1. İnsanın Varlığı	134
2. İnsanın Benliği	136
a. Kendini Bilme.....	137
b. Kendini Ortaya Çıkarma.....	137
c. Benliğin Bir Gayesi Olmalı	138
d. Hakk'ın Huzurunda Kendini Yok etme	138
3. Benliğin Terbiyesi.....	139
a. İtaat	139
b. Nefsin Zaptı	140
c. Allah'a Naip Olmak	141
4. Benliği Kuvvetlendiren Şeyler	141
a. Aşk	142
b. Devamlı Mücadele ve Yeni Arzular Yaratmak	142
c. Fakirlik (Fakr).....	144
d. Yiğitlik (Cesaret)	145
e. Hoşgörü (Müsamaha)	145
5. Benliği Zayıflatan Şeyler	145
a. Korku:	146
b. Kölelik:	147
c. Dilencilik (Sual).....	148
d. Soy Sopla Övünme	148
e. Taklitçilik.....	149
6. Allah'ın Halifesi Olarak İnsan	150
7. İnsan-ı Kâmil	152
E. VARLIĞIN BİR TEZAHÜRÜ OLARAK AŞK.....	155
F. İBADET ve DUA.....	164
G. AHLÂKÎ OLGUNLUK.....	168

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İKBAL'İN DÜŞÜNCESİNDE SİYASET FELSEFESİ	177
İKBAL'İN SİYASET DÜŞÜNCESİ ÇAĞIMIZ İSLÂM DÜNYASINA ÇÖZÜM GETİREBİLİR Mİ?.....	177
A. DEVLETİN UNSURLARI	180
1. Fert ve Cemiyet.....	180
2. Millet (Ümmet)	181
B. İDEAL DEVLETİN YAPISI.....	181
1. Tevhid	181
2. Peygamberin Rolü (Lider, Yönetici, Örnek).....	183
3. Kur'ân-ı Kerim (Kanun)	183
4. Mekke (Merkez, Başkent).....	183
5. Toprağın İşlenmesi.....	184
6. Kadına Değer Vermek	185
İKBAL'İN “ŞİKVA” ve “CEVAB-I ŞİKVA” İSİMLİ ŞİİRLERİ	
ŞİKÂYET.....	193
ŞİKÂYET'E CEVAP.....	199
BİBLİYOGRAFYA	207

ÖN SÖZ

Muhammed İkbâl hakkında dünya dillerinde yazılmış pek çok eser vardır. Bugüne kadar onun hakkında yazılan makaleler, düzenlenen ulusal ve uluslararası konferanslar ve sempozyumlar, yapılan tezler ve etütlerin sayısı ise, sayılamayacak kadar çoktur. Bu çalışmayı, İkbâl'in hayatını, şahsiyetini, tasavvufî, felsefî ve siyasi fikirlerini tespit etmek amacıyla Yüksek Lisans çalışması olarak yaptık ve 1994 tarihinde tamamladık.

Muhammed İkbâl, İslâm, Hint ve Batı düşüncesinin etkisiyle yetişip, bu üç düşünce alanına da, yaşadığı dönemde ve sonrasında önemli etkileri olan bir filozof, şair ve mütefekkiridir. İkbâl, önce Kur'ân öğrenimi görmüştür. Eğitim gördüğü muhitte tasavvufî düşünceyi de incelemiştir. Avrupa'ya giderek, Batı felsefesini yerinde öğrenmek fırsatını bulmuştur. Aynı zamanda bu felsefî düşüncenin İslâm düşüncesiyle uyuşan ve uyuşmayan yönlerini tetkik etme fırsatı bulmuş ve bunları gözler önüne sermiştir.

Sadece batı düşüncesi ile meşgul olmakla kalmayıp, aynı zamanda İslâm düşüncesini de çok derinden tetkik eden İkbâl, birçok batılı yazar ve filozofun eserlerini inceleyerek bu iki düşünce sistemini karşılaştırma imkânını bulmuştur. İkbâl'in eserlerini okurken bu filozofların etkisinde kaldığını müşahede etmek güç değildir. Fakat Mevlâna Celâleddin-i Rumî'nin etkisi kayda değer olmaktan öte iki şahsiyeti manen mürşid-mürîd ilişkisine kadar götürmüştür.

XX. yy.'ın modern dünyası İkbâl'i, İslâm düşüncesinin bir temsilcisi olarak karşımıza çıkarmaktadır. İkbâl'in fikirlerinde bir canlılık ve dinamizm hâkimdir. Bunun kaynağı, Allah'a olan kuvvetli imanı ve ona karşı hakiki bağlılığı ve Mevlâna'nın tesirinden kaynaklanmaktadır. İkbâl'in bu inancı yalnız kalplerde ve vicdanlarda sıkışıp kalan bir iman değil, hayatın tüm alanlarına canlılık ve dinamizm aşıl原因 bir imandır. Onun bu aksiyoner tarafının yanında siyasi düşünceleri, yalnızca

sömürge durumunda bulunan Hindistan topraklarında bağımsız bir Pakistan Devleti'nin kurulmasıyla kalmamış bu düşüncelerinin tesiri İslâm dünyasında sömürgeleikten veya işgalden kurtulmaya çalışan Müslüman devletlerine de bir model olmuştur.

XIX. yy'ın ilk yarısından itibaren Müslümanların hüküm sürdükleri topraklar, iç ve dış düşmanların fiili taarruzlarına maruz kalmıştır. Özellikle batılı ülkeler sanayi inkılabını gerçekleştirdikten sonra hammadde ve pazar ihtiyaçlarını karşılamak için ilk etapta çeşitli zenginliklere sahip Müslümanların yaşadıkları toprakları işgal etmek ve sömürmek yoluna gitmişlerdir. Bu topraklar, Asya'da Hindistan ve Güney Asya topraklarından kuzey Afrika'ya, Orta doğudan Anadolu topraklarına kadar büyük bir coğrafyayı kapsamaktaydı.

Bu geniş topraklar üzerinde yaşayan Müslümanların üzerine çöken tembellek ve rehavet onların çöküş ve dağılıklarına zemin hazırlarken batıdan yayılan çeşitli felsefi akımlar da ümmet fikrinden vazgeçirerek ırkçılığa zemin hazırlamış ve Müslümanların aralarındaki sıkı bağ çözülmeye yüz tutmuştur.

Batı'nın ilmi ve teknolojik üstünlükleri karşısında aşağılık kompleksine kapılan Müslüman devletler, çareyi batılılaşmada görmüşlerdir. Fakat batılılaşma olarak gördükleri şeyler, yaşayış ve giyim kuşam gibi şekli taraflara inhisar ediyordu. Müslümanlar böyle yapmakla batılılaşacaklarını zannetmekteydiler. Neticede Müslümanlar batılıların ilmi ve teknolojik üstünlüklerini yakalamanın yerine, geri kalmışlıklarını kadere yükleyerek sorumluluklarını üzerlerinden atma gayreti içine girmişlerdir.

Böyle bir dönemde, İslâm dünyası bütünüyle bu yanlış tavırlar karşısında umutlarını tamamıyla yitirmiş Müslüman milletlere önder olacak, bir yandan İslâm'ı saf ve asli nitelikleriyle topluma yeniden anlatmaya çalışacak, diğer yandan da zihinleri bulandıran fikri, kültürel ve siyasi çıkmazlardan arındırma görevini üstlenecek aydınlara şiddetle ihtiyaç durulmaktaydı.

İşte, işgal edilen Osmanlı Devleti ve Hindistan topraklarında işgalcilere karşı milli kurtuluş hareketlerini gerçekleştirenlerin arkalarında bu hareketleri başlatan, önder olan ve yön-

lendiren, askeri dehalar yanında, şairleri, ilim ve fikir adamlarını görmekteyiz. Bu sahanın insanları, vatanları, doğup büyüdükları toprakları işgal edilen veya sömürülen insanları şuurlandırmak ve onları psikolojik olarak mücadeleye hazırlamak gibi çok önemli görevleri üstlenmişlerdir. Özellikle bu zor anlarda böylesi önemli görevleri üstlenenler arasında Osmanlı Devletinde Mehmet Akif gibilerini, Hindistan'da da Muhammed İkbal gibilerini zikretmek yerinde olacaktır.

Muhammed İkbal, Hind-Pakistan yarımadasında yaşamıştır. Onun fikirleri ve aksiyon haline gelen düşünceleri ise, yaşadığı bölgenin sınırlarını aşarak tüm İslâm dünyasına hatta Avrupa'ya kadar yayılmıştır. Müslüman milletlerin meselelerinin kaynakları, getirmiş olduğu çözüm yolları yaşadığı zamana münhasır kalmayıp günümüze de ışık tutmaktadır. İkbal'in yaşadığı dönemde yönetim şekilleri ne olursa olsun halkı Müslüman olan devletlerin karşı karşıya oldukları meseleler birbirlerinden farklı değildir. Milliyetçilik, batılılaşma, çağdaşlaşma, eğitim, gelişme, laiklik, teknolojinin kullanımı, İslâmi yaşayış, hukuk, yönetim v.s. gibi meseleler henüz hala sağlıklı bir zemine oturmuş değildir.

İkbal'in fikirleri sadece çağıyla sınırlanmış, düşünceleri bölgesel bazda yayılmış bir şahsiyet değildir. O da tıpkı Mevlânâ gibi çağlar ötesine seslenmiş bir şahsiyettir. Çünkü İslâm dünyası sadece 20. yüzyılda çile çekmedi. Bağımsızlıklarını kazandıklarını sandıkları bir ortamda kendilerini yönetmeye gelen kişi, zümre veya aileler bütünüyle Batı dünyasının birer kuklası olmaktan öteye gitmediler. Önceleri sömürgeci Avrupa ülkeleri zulmediyor, yer altı ve yer üstü zenginliklerini sömürüyorlarken, şimdi de başlarına geçen ve kendinden olduğunu zannettikleri yöneticileri tarafından aynı sömürgecinin bir başka görünümüyle karşı karşıya kalıyorlardı. İşte bu noktada İkbal'in düşünceleri şimdi de Mısır'da Tunus'ta Cezayir'de ve daha pek çok ülkede hayat bulacaktı. İkbal'in siyaset düşüncesi İslâm dünyasına hayat verecek midir? Onun düşüncelerinin bu yüzyılda bir kez daha gündeme gelmesi mümkün müdür? Onun İslâm dünyası için sunduğu çözüm önerileri güncellik kazanabilir mi? Bu soruların cevabı bugün İkbal'in çözüm önerilerinin

İslâm dünyası için ne kadar da hayati bir öneme haiz olduğunu gözler önüne sermektedir. Çünkü onun siyasi düşüncelerine bakıldığında günümüz İslâm dünyasının çektiği fikri, siyasi, ekonomik ve idari çilelerden sonra kendi cemiyetlerini kendilerinin kurması ve bir çatı altında İslâm devletleri birliğini oluşturması çözümü, günümüzde heyecan yaratması ve taraftar bulması mümkündür. Artık İslâm ülkeleri bu adımı atmak için geç kalmamaları gerekir.

Bu çalışmamızda, İkbâl'in eserlerine hakim olan fikir çilesini, felsefesini, mücadelesini, yaşadığı devrin ilmi, fikri ve sosyal hayatın tahlilini, özellikle iki asra yakın sömürge durumundaki Hindistan topraklarında yaşayan Müslümanların fikri yapılarında yer etmiş kaderciliklerini göreceksiniz. Yine bu çalışmada, İkbâl'in, özelliklerinin her insanda en yoğun bir şekilde bulunması gereken 'ben'liğin Müslüman milletlerde nasıl kaybolduğunu, şahsiyetlerini ve karakterlerini türlü renklere boyamış, teslimiyetçi bir yaşayış tarzı benimseyen toplulukların iç dünyalarını bulacaksınız. Böyle bir toplumun içinden çıkarak, onlara tekrar benliklerini kazandırma çabalarını ve bu çabaların saikleri ve sebeplerini göreceksiniz.

Bir milleti ayakta tutan değerlerin başında din, dil, tarih ve kültür birliği gelmektedir. Bu değerler kadar önemli bir başka değer de; kader birliğidir. Bu değerler aynı zamanda coğrafi açıdan yakın olmasalar bile milletleri bile birbirlerine yakınlaştırmakta önemli bir rol oynarlar. Pakistan'ın, ya da o zamanki konumuyla Hint-Pakistan alt kıtasının Türkiye ile coğrafi bir yakınlığı yoktur. Fakat Pakistan'la kültür, inanış, dostluk ve kardeşlik bağları tarihi kökenlere dayanan bir geçmişe sahiptir. Bu iki ülkeyi birbirine bağlayan pek çok ortak yönden söz etmek mümkündür. Ancak bunlardan en önemlisi, kader ve din birliğidir. Pakistan, Hindistan topraklarından ayrılıp müstakil bir Müslüman devlet olana kadar, önce Fransızların sonra da İngilizlerin sömürgesi altında kalmıştır. Aynı zamanda Hindistan'da olduğu gibi Osmanlı topraklarının bir kısmı Hindistan gibi olmasa da, belli bir müddet işgal altında kalmıştır. Ama Türk milleti bu işgale kısa sürede son vermesini bilmiştir. İşte bu ortak yönlerimizden dolayı her iki devletin mütefekkirlerinin

ele aldığı konular, sanki söz birliği etmişçesine benzerlik arz etmektedir. Bu benzerlik yukarıda da belirttiğimiz gibi kültürlerimizin birliğinden, siyasi ve sosyal meselelerimizin benzerliğinden kaynaklanmaktadır.

Muhammed İkbâl özellikle Ziya Gökalp, Said Halim Paşa gibi Türk sosyolog ve mütefekkirlerinin fikirlerinden istifade etmiştir. Mehmet Akif, İkbâl'e çağdaştır ve birbirini hiç görmemiş olsalar da bu iki mütefekkir şair birbirine benzer şeyleri ayrı coğrafyalarda söylediklerini görmekteyiz.

Aynı zamanda Mevlâna Celâleddin-i Rumî'nin hayranı ve manevî talebesi olan İkbâl, Mesnevî'yi yanından ayırmamış olup kendisine rehber edindiğini görmekteyiz. İkbâl'in müritlik derecesine varan Mevlâna'ya bağlılığı, bu iki devleti ve kültürlerini birbirlerine yakınlaştırması bakımından büyük önem arz etmektedir. Bugün Mevlânâ türbesinin bahçesinde Muhammed İkbâl'in mezarından getirilen toprakla onun için bir makam yapılmış olması bu iki manevi dosta yapılmış en güzel vefa örneği olarak anlaşılabilir. Amacımız bu iki dost ve kardeş ülke insanların kültür birliklerini, ilim ve fikir adamlarının siyasi ve sosyal meseleleri ele alış tarzlarını ve çözüm yollarını tanıtmaktır.

İkbâl'in, aydınların ve okuyucuların istifadesine sunulan eserleri de özellikle, hayat felsefesi, kader anlayışı, kaybedilen benliği tekrar kazanma, İslâmî hayata dönüş, batılılaşmanın kazandırdıkları ve kaybettirdikleri hakkındaki fikirleri Türk okuyucusunu etkilemiştir. İkbâl'in özellikle İslâm felsefesi nokta-i nazarından yeni ve dikkat çekici kavramlar geliştirmesi ile birlikte yeni bir felsefî ufuk açtığını da hatırlatmakta fayda vardır.

İkbâl, bütün eserlerinde Müslüman milletlerin, özellikle yaşadığı muhitin insanların meselelerini dile getirmiştir. Özellikle, Hindistan yarımadasında İngiliz hâkimiyetinin, halkın kaderi olduğunu, buna boyun eğmek gerektiğini savunanlara karşı verdiği mücadele dikkat çekicidir. Çünkü İkbâl, Müslümanların buna layık olmadıklarını, tekrar eskisi gibi parlak günlere dönmelerini telkin etmiştir. Özellikle, "*İslâm'da Dini*

Düşüncenin Yeniden Doğuşu” adlı İkbâl’in konferanslarından oluşan eserindeki felsefi fikirlere bu çalışmada genişçe yer verilecektir. Küçük oğluna ithaf ettiği “*Câvidnâme*” isimli manzum eseri ise, yine felsefi yönden oldukça geniş izahatlar ihtiva eden önemli bir eserdir. Ömrünün son zamanlarına doğru kaleme alıp yayımladığı “*Darb-ı Kelim*” isimli eseri biraz daha keskin bir dil kullanarak kaleme almış olduğu ve toplumsal meseleler daha genişçe yer verdiği bir eserdir. Özellikle benliğin sırları, benliğin geliştirilmesi ve benliğin terbiyesi için geçirilen aşamalar konusunda oldukça felsefi ve tasavvufî ifadeler ihtiva eden “*Esrar-ı Hodi*” ve “*Rumuz-i Bihodi*” adlı eserlerini de zikretmek yerinde olacaktır.

Çalışmamız giriş ve dört bölümden oluşmaktadır. Giriş Bölümünde, İkbâl’in hayatı, eserleri ve şahsiyeti hakkında bilgi verdik. Şahsiyetini ele alırken, şahsiyetinin oluşumunda etkili olan amilleri zikrettik. Bu amiller arasında, yaşadığı çağın ve bölgenin İkbâl’e vurduğu damgayı ve onu nasıl İslâm şairi yaptığını inceledik. Ayrıca, Mevlâna’nın İkbâl üzerindeki tesirini dile getirdik.

Birinci bölümde İkbâl’in yaşadığı çağın analizini yapmaya ve tarihi gelişimini ele almaya çalıştık. Sömürge durumundaki Hindistan topraklarında yaşayan Müslümanların ve İslâm dünyasında meydana gelen çöküntünün İkbâl’in fikriyatına ve özellikle “benlik” düşüncesine olan etkisinden söz ettik. Ayrıca bu bölümde İkbâl’in Mevlânâ sevgisini Akif’le ilişkisini ve Türkiye sevgisini ele almaya çalıştık. İkinci Bölümde, İkbâl’in felsefi düşüncelerine, üçüncü bölümde insan, insan-ı kâmil ve aşk üçgeninde tasavvufî düşüncelerine, dördüncü bölümde ise siyasi düşüncelerine yer verdik. Siyasi düşüncelerini ele alırken İkbâl’in fikirlerinin günümüz İslâm dünyasında meydana gelen gelişmelere paralel olarak bir çözüm üretebilir mi sorusuna cevap aramaya çalıştık. Kitabın sonuna da önemine binaen İkbâl’in Allah’a naz ettiği “*Şikva*” ve “*Cevab-ı Şikva*” adlı şiirlerine Celâl Soydan’ın tercümesiyle yer verdik. Bu şiirin en önemli özelliği, Müslümanların düştüğü hazin durumu özetleyen ve çareyi İslâm’ı yeniden hayat tarzı haline getirmekte

arayan bir yaklaşımla 1912 ve 1913 yıllarında kaleme aldığı şiirlerdir.

Şüphesiz İkbal'in düşüncelerini tespit ederken, mükemmel yakaladığımız ve hatadan uzak olduğunu iddia etmemiz veya tamamıyla fikirlerini doğru anladığımız iddiasında değiliz. Böylesine büyük bir mütefekkirin fikirlerini araştırarak kısa bir çalışma haline getirmenin zorluğu okuyanlar tarafından da anlaşılacaktır. Ancak İkbal'in eserlerini okuyup fikirlerini öğrendikçe kendimizde güç bulduk ve çalışmayı yaptığımız için mutluluk duyduk. Bu mutluluğu sizinle paylaşmak istedik ve bir kez daha böyle bir eserle karşınıza çıktık.

Bu çalışmanın her safhasında yardımları geçen pek çok değerli hocalarım ve arkadaşlarım oldu. Onların hepsine en içten teşekkürlerimi sunarım.

Cevdet KILIÇ

Samsun 2014